

מנהג אשכנז בתפילה בארץ-ישראל ובחו"ל

מאת שלמה גרינבוים

מבוא¹

אחד המאפיינים הבולטים של חיי הדת ב-NDS הוא תפילת המנחה, ובעצם תפילות המנחה, שכן מפאת הפיזור של החברה על-פני בניינים שונים ומרוחקים זה מזה, יש כמה וכמה מוקדים שבהם מתקיימת תפילת מנחה. במניינים אלה נהוג שכל שליח-ציבור מתפלל כמנהגו, ואפשר להבחין בשלושה מנהגים עיקריים:

- א. נהג אשכנז
- ב. מנהג הספרדים
- ג. מנהג "ספרד" (האשכנזי)

ברצוני לציין כמה נקודות בקשר לשלושת המנהגים הללו. מנהג הספרדים מקובל אצל היהודים הספרדים – דהיינו צאצאי מגורשי ספרד וכן אצל רוב עדות המזרח.² מנהג אשכנז, שהיה לפני מנהגם של כלהיהודים האשכנזים, נפוץ בקרב האשכנזים הלא-חסידיים בתפוצות, וכן בארץ-ישראל בעיקר באזור ירושלים והמרכז. מנהג ספרד האשכנזי התפתח לפני למעלה ממאתיים שנה אצל החסידים תלמידי הבעל-שם-טוב כמעין סינתזה בין מנהג אשכנז ומנהג הספרדים. הוא נפוץ מאד בא"י ובאזור הצפון נהנה ממעמד כמעט בלעדי בקרב האשכנזים.³ מאמר זה יעסוק במנהג אשכנז.

מנהג אשכנז התחלק באירופה לשני ענפים: המערבי, שנקרא "מנהג אשכנז" ונהג בדרומה ומערבה של גרמניה ובמערב אירופה; והמזרחי, שנקרא "מנהג פולין" ונהג במזרח גרמניה ומזרח אירופה.⁴ ההבדלים בין שני ענפים אלה בתפילות חול ושבת הם מעטים מאד, אך בפיוטים ותפילות החגים

1. מאמר זה מבוסס על חלק מסדרה של שעורים שהעברתי בבית-הכנסת "מנין הורים" בקרית משה שבירושלים בחודש כסלו, תשס"ב. ברצוני להודות לחברי בית-כנסת זה שארגנו והשתתפו בשעורים אלה, וכן לאחי עו"ד חייא גרינבוים שעבר על הטיוטה והעיר הערות מועילות.
2. יצוין שיש גם נוסחאות אחרות בקרב חלק מעדות המזרח, למשל חלק גדול מיהודי תימן משתמשים בסידור שנקרא "תכלאל" שמכיל את נוסח התפילה התימני ה"בלאדי". נוסח זה שונה לחלוטין ממנהג הספרדים. כמו-כן ליהודי איטליה יש נוסח-תפילה מיוחד, שנקרא "המנהג האיטליאני" או "מנהג בני רומי".
3. נוסח-תפילה חסידי נוסף הוא הנוסח של חסידי חב"ד (נקרא לפעמים "נוסח האר"י"), שנערך ע"ר שניאור זלמן מלאדי, בעל "התיניא" ומייסדה של תנועת חב"ד. בהשוואה ל"נוסח ספרד" הסטנדרטי, קרוב נוסח זה בפרטים מסוימים יותר למנהג הספרדים, ובאחרים קרוב הוא יותר לנוסח אשכנז.
4. ראוי לציין כאן שבקהילת פרנקפורט דמיין שבגרמניה, שמבחינה גיאוגרפית היתה חלק ממנהג אשכנז המערבי, נהגו מנהגי תפילה ייחודיים.

תורה אשכנז בתפילה

יש הבדלים רבים, שאין כאן המקום לעמוד עליהם. המנהג העיקרי בקרב מתפללי נוסח אשכנז הן בארצות האנגלו-סקסיות והן בא"י הוא מנהג אשכנז המזרחי ("מנהג פולין")⁵.

רבים מבין מתפללי מנהג אשכנז ב-NDS הם עולים, לא מעטים מתוכם מוצאם מהארצות האנגלו-סקסיות. אני מניח שעולים אלה הופתעו לגלות בעלותם לארץ שבבתי-כנסת רבים-בעיקר באזור ירושלים - שבהם מתפללים "נוסח אשכנז-הגר"א", אין זה בדיוק אותו "נוסח אשכנז" שהורגלו אליו בארצות מוצאם. במאמר זה נציין את ההבדלים בין מנהג אשכנז-הגר"א בארץ לבין מנהג אשכנז בחו"ל ונסה לעמוד על הסיבות לשינויים הרבים, לרבות מחלוקות בתחום ההלכה, וכן השפעות של נוסחים אחרים. תקוותי שהמאמר יעניין גם את מתפללי נוסח אשכנז לידי הארץ, שילמדו משהו על מנהגי התפילה של חו"ל, וכן את מתפללי הנוסחים האחרים, שכפי שעוד נראה, השפיעו (בפרט נוסח הספרדים) על נוסח אשכנז בארץ-ישראל.

את מנהג אשכנז בירושלים בעת החדשה⁶ ייסדו תלמידי הגר"א⁷. שהתחילו להגיע לעיר לפני כמאתיים שנה, ובאותה תקופה היו בה רק קהילות של ספרדים. בהתחלה הגיעו כיחידים, הצטרפו לקהילות הספרדיות הקיימות, וקיימו את כל המנהגים הנהוגים בהן. רק לאחר שגדל מספרם התחילו לייסד קהילות עצמאיות וחזרו למנהגי האשכנזים⁸. בכך אפשר אולי להבין הן את השפעת מנהגי הספרדים והן את השפעת מנהגי הגר"א על מנהג אשכנז בירושלים.

ברשימת ההבדלים שלהלן נציין למען השלמות גם את אלה שהם הלכתיים מובהקים, כגון בנושא התאריך שבו מתחילים לשאול גשמים.

הבדלים במנהג אשכנז-הגר"א בארץ-ישראל לעומת מנהג אשכנז בחו"ל

א. דברים הקשורים ביו"ט שני של גלויות ו"ספיקא דיומא"

לפי ההלכה בחוץ-לארץ חוגגים בכל חג (פרט ליום-כיפור) יומיים של יום-טוב, כאשר היום השני נקרא "יום-טוב שני של גלויות". בארץ-ישראל אין יום-טוב שני נוהג פרט לראש-השנה. דבר

5. אך ראוי לציין שבנוסח אשכנז בא"י יש בכל זאת מספר אלמנטים הלקוחים ממנהג אשכנז המערבי, כגון אמירת "שים שלום" (במקום "שלום רב") בתפילת מנחה של שבת, וכן אמירת ברכת "א-להי נשמה ... ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים" בבוקר לפני ברכות התורה (במקום לאחריהן).

6. כפי שלמדתי מידידי ד"ר אברהם דוד מהאוניברסיטה העברית שבירושלים, בימי הביניים, עוד לפני גירוש ספרד היתה קיימת קהילה אשכנזית בירושלים, וקהילה זאת המשיכה להתקיים כקהילה עצמאית גם לאחר הגירוש. שהביא בעקבותיו יהודים ספרדים רבים אל העיר. לדברי ר' יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי ב"ספר ארץ ישראל" (ירושלים, לוינ-אפשטיין, תשכ"ו), מבוא, סעיף ה, אנשי קהילה זו עזבו את ירושלים בגלל תביעת השייחים על נחלת חצר החורבה, ולכן במשך תקופה מסויימת לא היתה התיישבות של אשכנזים בעיר, עד שהתחילו להגיע לעיר תלמידי הגר"א.

7. הגאון רבי אליהו מירלנה (1720-1797), מגדולי הרבנים בכל הדורות, ומראשי המתנגדים לתנועת החסידות.

8. דניאל גולדשמידט (עורך), "סדור תפלת ישראל ... לפי נוסח האשכנזים בארץ ובחוץ לארץ", תל אביב, מסדה, (תשכ"ה). ע' (7); יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי, "ספר ארץ ישראל", מבוא, סעיף ה.

זה גורם לכך שיש פיוטים שונים ואף הפטרות לא-מעטות שאינם נאמרים כלל בא"י, מכיוון שהם שייכים ליו"ט שני של גלויות⁹. אך ההבדלים בתחום זה מרחיקי לכת אף יותר. בחג הסוכות, בימים שהם "חול המועד" הן בא"י והן בחו"ל (דהיינו, הימים ג-ז של סוכות), יש הבדל חשוב בתפילת מוסף. בסוכות יש בכל יום של החג קרבן שונה (מס' הפרים יורד והולך). בא"י מזכירים במוסף את הקרבן של אותו היום של סוכות, ואילו בחו"ל מזכירים הן את הקרבן של אותו היום והן את הקרבן של היום הקודם¹⁰. הסיבה היא שבחו"ל קיים המושג של "ספיקא דיומא", דהיינו נוהגים כאילו אין בטוחים מה התאריך המדויק של יום מסויים¹¹ (טווח ה"ספק" הוא יומיים). דבר זה משפיע גם על קריאת התורה בחול-המועד סוכות בחו"ל¹².

ב. הנחת תפילין בחול המועד

בא"י אין מניחים תפילין בחול המועד, כפי שפוסק מחבר השולחן-ערוך, ואילו בחו"ל מניחים תפילין בחול-המועד, כפי שפוסק הרמ"א¹³. הנימוק שמובא במשנה ברורה שם לדעתו של מחבר השו"ע הוא שגם ימי חול-המועד נקראים "אות" (בדומה לשבת ויום-טוב, מכיוון שבחול-המועד פסח אוכלים מצה ובחול-המועד סוכות יושבים בסוכה) ולכן אין מניחים בהם תפילין, כפי שאין מניחים אותן בשבת ויום-טוב. ואילו הנימוק שמובא לדעתו של הרמ"א הוא שמכיוון שימי חול-המועד מותרים מן התורה בעשיית מלאכה, אין הם נקראים "אות"¹⁴.

יש להניח שהמנהג שהתקבל בא"י שלא להניח תפילין בחול-המועד הוא בהשפעת מנהגי הספרדים.

ג. קריאת המגילות בשלוש רגלים ובתשעה באב

מתוך חמש המגילות שבתנ"ך, מגילת אסתר היא היחידה שקיים חיוב הלכתי לקרוא אותה ולברך עליה – בלילו וביומו של חג הפורים. כמו-כן, לפי רוב המנהגים נוהגים בליל תשעה באב לקרוא

9. דוגמא לפיוט כזה הוא הפיוט הארמי "יצב פתגם" שנאמר בתוך ההפטרות ביום השני של שבועות. ההפטרות הנאמרות רק בחו"ל הן ההפטרות ליום השני וליום השמיני של פסח, ליום השני של שבועות, וכן ליום שמיני-עצרת (על אף היותו של שמיני-עצרת יום טוב ראשון, מכיוון שהקריאה בתורה וההפטרות של שמחת-תורה, שנאמרות בא"י ביום השמיני, נאמרות בחו"ל רק ביום התשיעי). אגב, הפטרות היום השמיני של פסח ("עוד היום בנוב לעמוד" - ישעיהו, י 32 - "ב, 6) נאמרת בעצם גם בא"י כיוון שהיא ההפטרות שנבחרה ליום העצמאות.

10. למשל ביום ג' של סוכות: בא"י אומרים "וביום השלישי ..." ואילו בחו"ל אומרים "וביום השני ... וביום השלישי ...". מעניין שתופעה זו אינה קיימת במנהג הספרדים, מכיוון שאין במנהג זה בתפילת מוסף של יום טוב פירוט הקרבן.

11. דבר זה מקורו בכך שבנימ קדם כאשר קבעו את מולד הלבנה ע"פ ראייה, ולא ע"פ לוח עם כללים קבועים, לא היה סיפק להודיע ליהודי הגולה מתי חל ראש-חודש, לכן קיימו שני ימים של יום-טוב מספק.

12. לעולה הרביעי תמיד קוראים את קרבנות שני הימים של ה"ספיקא דיומא", ואילו לשניים מהעולים האחרים קוראים לכל אחד את הקרבן של אחד הימים האלה, ולשלישי קרבן של היום הבא או הקודם.

13. שולחן ערוך אורח-חיים סימן ל"א סעיף ב.

14. בכל אופן, כפי שמוסבר ברמ"א ובמשנה ברורה שם, האשכנזים הנוהגים בחו"ל להניח תפילין בחול המועד נוהגים בדרך שונה מאשר בימים רגילים: אין מברכים עליהן בקול רם, או שאין מברכים עליהן כלל, אין הולכים איתן ברשות הרבים (במקומות שזה נהוג), אין מניחים תפילין של רבינו תם (למי שנוהג כך בימי חול רגילים), וחולצים אותן לפני אמירת "הלל".

את מגילת איכה. קריאת יתר המגילות בכלל, והברכות עליהן בפרט, תלויות במנהג. האשכנזים נוהגים לקרוא את מגילת שיר השירים באחד מימי חג הפסח, את מגילת רות בשבועות, ואת מגילת קהלת באחד מימי חג הסוכות, תמיד לאחר תפילת שחרית ולפני קריאת התורה. ההבדלים בין המנהג בא"י לבין המנהג בחו"ל הם בשני מישורים:

1. לגבי היום שבחג שבו המגילה נקראת. לגבי פסח וסוכות, בא"י תמיד קוראים את המגילה (שיר השירים או קהלת, בהתאמה) בשבת שבתוך החג. אם סוכות מתחיל בשבת, מגילת קהלת נקראת בא' בסוכות, ולא בשמיני עצרת. גם בחו"ל קוראים מגילות אלה תמיד בשבת אלא שאם פסח מתחיל בשבת, אזי קוראים את מגילת שיר השירים באחרון (שמיני) של פסח ואם סוכות מתחיל בשבת, אזי קוראים את מגילת קהלת ביום שמיני עצרת. לגבי מגילת רות, המנהג בחו"ל הוא לקרוא אותה ביום השני של שבועות דווקא.

2. והוא ההבדל המשמעותי יותר: בהתאם לפסיקת הגר"א¹⁵, בא"י קוראים את המגילות שיר השירים, רות, וקהלת ברגלים, וכן מגילת איכה בתשעה באב, ממגילה כשרה ומברכים עליהן "על מקרא מגילה" וכן (פרט למגילת איכה) "שהחיינו". בחו"ל (וכן בא"י אם אין מגילה כשרה בבית-הכנסת) קוראים את המגילות מתוך ספר מודפס, ואין מברכים עליהן.

ד. אמירת "הלל" בערבית בלילה הראשון של חג הפסח

בא"י נוהגים בליל הסדר לקרוא הלל שלם בברכה בבית-הכנסת מייד לאחר תפילת העמידה של ערבית. בחו"ל אין נוהגים לקרוא הלל בבית-הכנסת בלילות הסדר, אלא רק בבית כחלק מההגדה, ובלי ברכה.

בנושא זה יש מחלוקת בין מחבר השולחן-ערוך, שלדעתו יש לומר הלל בלילה בבית-הכנסת (ובחו"ל אומרים אותו גם בלילה השני), לבין הרמ"א שלדעתו אין לומר אותו¹⁶. הספרדים נוהגים לפי דין השו"ע ונוהגים לומר הלל בלילה זה ואילו האשכנזים בחו"ל נוהגים לפי הרמ"א ואין אומרים הלל. בנוסח אשכנז בא"י נוהגים בנושא זה לפי דעתו של מחבר השו"ע, ואולם יש יחידים (או לפחות היו כאלה בעבר) שאינם מברכים על ההלל בעצמם אלא מבקשים מהשו"ץ להוציאם בברכה שלו¹⁷.

בספר "שרשי מנהג אשכנז" של ר' בנימין שלמה המבורגר מוקדש פרק שלם לנושא זה ובו פרטים רבים על מקורות הדעות השונות לגבי אמירת הלל בבית-הכנסת בליל-פסח, על חידושו של

15. ראה משנה ברורה, סימן ת"צ, סעיף קטן יט.

16. שולחן-ערוך אורח חיים סימן תפ"ז סעיף ד.

17. יחיאל מיכל טוקזינסקי, "ספר ארץ ישראל", חלק א סימן י"ז סעיף ה.

המנהג בקרב הספרדים והחסידים, ועל הסיבות להתנגדותם של רוב הרבנים האשכנזים הלא-חסידים לאמירתו¹⁸. נאמר שם ע"פ מקורות שונים שהגר"א בעצמו לא נהג לאומרו, והדבר לא היה מקובל בליטא, אלא שתלמידי הגר"א שהגיעו לא"י התחילו לנהוג כך בעקבות הספרדים והחסידים.

ה. נשיאת כפיים של הכוהנים

ברובה של א"י נוהגים הכוהנים לשאת כפיהם בכל יום בתפילות שחרית (פרט לתשעה באב) וכן בימים שיש בהם מוסף – בתפילת מוסף, ובתענית ציבור גם במנחה (אם מתפללים לפני השקיעה וסמוך לה, דהיינו לאחר "פלג המנחה"¹⁹), וביום כיפור גם בנעילה (ולא במנחה). המנהג בגליל ובצפון הארץ הוא שהכוהנים נושאים כפיים רק בתפילות מוסף, ולא בשחרית. האשכנזים בחו"ל נוהגים נשיאת כפיים רק ביום טוב במוסף. במקומות שאין נושאים בהם כפיים בכל התפילות הרלוונטיות, אומר החזן בתפילות אלה את הפיסקה "א-להינו וא-להי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת ..." שמכילה בתוכה את פסוקי ברכת כהנים.

המנהג לשאת כפים בכל יום הוא הנכון ביותר ונשאלת השאלה מדוע אין נוהגים כך בגליל ובחו"ל. הנימוק למנהג של הגליל אינו ידוע. לגבי המנהג של חו"ל, מוזכרים שני נימוקים: (א) משום צורך טבילה, ו- (ב) משום שרק ביום טוב שרויים הכהנים בשמחה במידה המאפשרת להם לשאת כפים ולברך "... וציוונו לברך את עמו ישראל באהבה" ואילו ביתר הימים, ואף בשבתות, טרודים הם בהרהורים על מחייתם²⁰.

ו. שאלת גשמים אמירת "זמן טל ומטר לברכה"

השאלה מאיזה תאריך מתחילים לשאול גשמים בחורף היא הלכתית מובהקת, ואינה תלויה במנהג זה או אחר. בא"י מתחילים לשאול גשמים בז' במרחשוון, על אף שמזכירים "גבורות גשמים" (דהיינו אומרים "משיב הרוח ומוריד הגשם") כבר מיום שמיני עצרת. הסיבה היא שבימי קדם

18. בנימין שלמה המבורגר, "שרשי מנהג אשכנז", כך ראשון, בני ברק, מכון מורשת אשכנז, תשנ"ה, ע' 265-281. המתנגדים לאמירתו הסתמכו בין היתר על כך שהמנהג איננו מוזכר כלל בתלמוד הבבלי, ואילו בירושלמי (ברכות פרק א הלכה ה) לפי פירוש המאירי מדובר על הלל שהיו נוהגים לקרוא מבעוד יום [דהיינו לפני השקיעה], זכר להלל שבעזרה שהיו אומרים בשעת שחיית פסחים. כמו-כן מסתמכים על התוספתא ששם כתוב (פסחים פרק י הלכה ה ע"פ גרסת הגר"א) שרק במקום שתושבי אינם יודעים לקרוא את ההלל בעצמם בבית, קוראים אותו עבורם בבית-הכנסת. המצדדים באמירתו מסתמכים על הכתוב במסכת סופרים שזו מצווה מן המובחר לקרוא את ההלל ולברך עליו בבית-הכנסת בלילות הסדר (פרק כ הלכה ט ע"פ גרסת הגר"א) וכן על פירוש הרשב"א לירושלמי הנ"ל, וכן על כתבי האר"י, שגם נתן טעם לכך ע"פ הסוד.

19. הסיבה היא שאם תהיה נשיאת כפיים בתפילת מנחה של תענית-ציבור כאשר מתפללים לפני "פלג המנחה", שהוא שעה ורבע (בשעות "זמניות") לפני השקיעה, עלולים לטעות ולחשוב שגם במנחה של ימים שאינם ימי תענית יש נשיאת כפיים, וזה אסור משום חשש שכרות. ראה יחיאל מיכל טוקצינסקי, "ספר ארץ ישראל", חלק א סימן ב סעיף ג.

20. הערת הרמ"א בשו"ע אורח חיים, סימן קכ"ח סעיף מ"ד; יחיאל מיכל טוקצינסקי, "ספר ארץ ישראל", חלק א סימן ב סעיף א.

רצו לתת לעולי הרגל לירושלים בחג הסוכות שהות של שבועיים כדי לחזור לביתם, שמרחק מירושלים לגבי המרוחקים ביותר היה מהלך של שבועיים²¹.

בחו"ל מתחילים לשאול גשמים בתאריך מאוחר בהרבה: 60 יום אחרי "תקופת תשרי", דהיינו ב-4 או 5 בדצמבר בימינו²². הנימוק שנותן בעל ה"משנה ברורה" להבדל זה בין א"י לחו"ל הוא (א) בבבל היו צריכים גשמים רק בתקופה הזו, ואילו בא"י היו צריכים גשמים הרבה יותר מוקדם, ו-(ב) חכמים קבעו שבכל ארצות הגולה ינהגו בעניין זה כמו בבבל, ולא לפי הצרכים של כל מקום ומקום²³.

ז. אמירת "מוריד הטל" בקיץ

בא"י נוהגים לומר בקיץ (דהיינו ממוסף של יום-טוב ראשון של פסח ועד שמיני עצרת) "מוריד הטל" בברכה השנייה שבתפילת העמידה²⁴, ואילו בחו"ל אין נוהגים לומר.

ממה שכתוב בשולחן ערוך בנושא זה נובע שהעיקר הוא שצריך להזכיר את הגשם בחורף ואסור להזכירו בקיץ, ואם נהג הש"ץ שלא כהלכה בנושא זה, מחזירים אותו²⁵. לגבי הטל והרוח, לעומת זאת, אין הקפדה יתרה, ואם לא הזכיר טל בקיץ, אין מחזירים אותו. הרמ"א במקום מציין שאף לכתחילה אין המנהג של האשכנזים לומר "מוריד הטל" בקיץ²⁶. המנהג בא"י שגם בנוסח אשכנז אומרים "מוריד הטל" בקיץ התקבל כנראה בהשפעת הספרדים.

ה. תפילת הטל ותפילת הגשם

את תפילת הטל אומרים בתפילת מוסף של א' בפסח, שאז מפיסקים לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם" ומתחילים (בא"י) לומר "מוריד הטל". את תפילת הגשם אומרים בתפילת מוסף של שמיני

21. ראה מסכת תענית, פרק א, משנה ג.

22. 4 בדצמבר ברוב השנים, 5 בדצמבר בשנה שלפני שנה לועזית "מעוברת", דהיינו שנה שיש בחודש פברואר שלה 29 יום. ראה סידור "אהבת שלום", נוסח אשכנז, בסדרת Artscroll האמריקנית, מהדורה שנייה, ע' 104. "תקופת תשרי" מציינת תאריך שהוא קבוע לפי שנת המשמש, ולא לפי הלוח העברי, אלא שהוא בנוי, בדומה ללוח היוליאני, על ההנחה שאורכה של שנה שמשית הוא בדיוק 365 ימים ורבע. אילו התחשבה ההלכה בתיקון של הלוח הגרגוריאני, שאורכה של השנה הממוצעת שבו הוא 365 ימים ועוד 97/400 יום, היו מתחילים בימינו לשאול גשמים בחו"ל בערך 12 יום לפני תאריך זה, דהיינו בערך ב-22 בנובמבר.

23. משנה ברורה, סימן קי"ז, סעיף קטן ה, ע"פ רש"י על הגמרא של המשנה הנ"ל, מסכת תענית דף י עמוד א.

24. יחיאל מיכל טוקצינסקי, "ספר ארץ ישראל". חלק א סימן א (ב) סעיף ו.

25. פרט למקרה שהזכיר טל במקום גשם בחורף, שאז אין מחזירים אותו. לפרטי הדינים האלה ראה שולחן-ערוך אורח-חיים סימן קי"ד.

26. מעניין לציין בהקשר זה שבאופן כללי הספרדים נוהגים לשים יותר דגש על נושא הטל בתפילותיהם בקיץ שכן בברכת השנים הם מבקשים טל במפורש ("... ובך שנתנו בטללי רצון ברכה ונדבה") ואילו האשכנזים מבקשים רק "ברכה" ("ותן ברכה על פני האדמה").

עצרת שאז מתחילים לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם". ואולם יש הבדל במיקומו המדויק של תפילות אלה בין המנהג בחו"ל ובין המנהג בא"י.

המנהג בחו"ל – שהוא המנהג האשכנזי המקורי גם בנוסח אשכנז וגם בנוסח ספרד האשכנזי – הוא שאומרים תפילות אלה כפיט בתוך חזרת הש"ץ של תפילת מוסף. בברכה הראשונה מוסיף החזן לפני החתימה קטע פיוטי קצר. קטע זה מתחיל במלים "בדעתו אביעה חידות" בתפילת הטל, ובמלים "אף ברי אותת שם שר מטר" בתפילת הגשם. בברכה השנייה אחרי המלים "רב להושיע" אומר הוא קטע קצר נוסף, ואח"כ את החלק העיקרי של הפיוט, ובו בקשת הטל או הגשם, ואח"כ ממשיך בחזרת הש"ץ כרגיל.²⁷

המנהג בא"י הוא שאין מוסיפים דבר בחזרת הש"ץ אלא אומרים את הפיוט – את החלק העיקרי שבו בלבד – לפני חצי הקדיש שלפני תפילת הלחש של מוסף, מייד לאחר החזרת ספר התורה.²⁸ גם מנהג זה התקבל בהשפעת הספרדים²⁹ ולא מהגר"א. מעניין שלגבי מנהג זה, דווקא בנוסח ספרד האשכנזי בא"י שומרים על מנהג אשכנז המקורי ואומרים את תפילות הטל והגשם בחזרת הש"ץ.

ט. ברכת "ברוך ה' לעולם אמן ואמן" בערבית של חול

בנוסח אשכנז בחו"ל נוהגים בתפילת ערבית של חול להוסיף עוד ברכה אחת נוספת לאחר ברכת "השכיבנו" ולפני חצי-קדיש. ברכה זו יש בתחילתה פסוקים שונים מהתנ"ך³⁰ (הראשון שבהם הוא הפסוק "ברוך ה' לעולם אמן ואמן") ובהן 18 פעמים שם ההווייה, כנגד 18 הברכות שהיו לפני תפילת העמידה של חול, ולאחריהם הפיסקה "ראו עינינו וישמח לבנו ... שבסופה החתימה "ברוך אתה ה' המלך בכבודו תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ועל כל מעשיו". המנהג להוסיף ברכה זו מקורו מתקופת הגאונים שבראשיתה לא אמרו כלל את העמידה של ערבית – שהיתה

27. מעניין לציין ששנהג זה, בצירוף המנהג שבנוסח אשכנז בחו"ל אין אומרים "מוריד הטל" בקיץ, גורם לחוסר-סימטריה בין שמיני עצרת לבין א' בפסח לגבי התפילה שבה מתחיל או מפסיק הציבור בתפילת הלחש לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם". בשמיני עצרת, מכריז השמש לפני תפילת הלחש של מוסף "משיב הרוח ומוריד הגשם" ואז, על אף שעדיין לא שמעו מהחזן את תפילת הגשם, הציבור כבר מזכיר גשם בתפילת הלחש. לעומת זאת, בא' בפסח אי אפשר מבחינה הלכתית להכריז "מפסיקים לומר 'משיב הרוח ומוריד הגשם'" ולכן הציבור בתפילת הלחש של מוסף עדיין מזכיר גשם, ורק בתפילת מנחה מפסיק, לאחר ששמע מהחזן את תפילת הטל בחזרת הש"ץ של מוסף.

28. לפי מנהג זה, הפיוט בעצמו מהווה את ה"הכרזה" (ואין צורך בהכרזה מיוחדת של השמש) והציבור בתפילת הלחש של מוסף מפסיק לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם" ומתחיל לומר "מוריד הטל" או ההיפך.

29. ראה יחיאל מיכל טוקצ'נינסקי, "ספר ארץ ישראל", חלק א סימן א (ב) סעיף ו. אמנם אצל הספרדים הפיוטים עצמם של הטל והגשם הם שונים לחלוטין, וכן אינם נאמרים סמוך לחצי-קדיש אלא לפני "אשרי".

30. פרט לקטע "ברוך ה' ביום, ברוך ה' בלילה, ברוך ה' בשכבנו, ברוך ה' בקומנו" שאינם פסוק מפורש אלא- לדעת ר' זליגמן בר בסיורו "סדר עבודת ישראל, הוצאת שוקן תרצ"ז, ע' 169- הן כנגד ארבע ברכות בתורה, בבראשית ט, 26; י"ד, 20; כ"ד, 27; שמות י"ת, 10.

אז ממילא בבחינת רשות ולא חובה – או מכיוון שבת-הכנסת שלהם היו בשדות וחששו להתעכב יתר על המידה, או בגלל גזירה שגזרו השליטים שלא להתפלל תפילת ערבית, ולכן תיקנו ברכה זו שהיא כנגד תפילת העמידה. גם בתקופה יותר מאוחרת כאשר הסיבות הנ"ל כבר לא היו רלוונטיות ותפילת העמידה של ערבית נעשתה חובה, לא ביטלו את הברכה הזו³¹.

בא"י נוהגים לפי מנהג הגר"א ומנהג הספרדים ואין אומרים ברכה זו³².

י. פסוקי שבת ויום טוב לפני העמידה של תפילת ערבית

במנהג אשכנז המקורי, כפי שנהוג בחו"ל, נוהגים בתפילת ערבית בשבת ויום טוב לומר פסוקים לאחר ברכת "השכיבנו" ולפני חצי-קדיש. בשבת אומרים "ושמרו בני ישראל את השבת ...". בשלוש רגלים "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל", בראש השנה "תקעו בחודש שופר ...". וביום הכיפורים אומרים "כי ביום הזה יכפר עליכם ...".

בא"י לפי מנהג הגר"א אין נוהגים לומר פסוקים אלה³³. ייתכן שהסיבה היא כדי שלא לעשות הפסקה מיותרת בין "גאולה" (ברכת "ברוך אתה ה' גאל ישראל") לבין "תפילה" (תפילת העמידה), ובדומה למנהג שבערבית של ימי החול אין אומרים את הברכה "ברוך ה' לעולם אמן ואמן".

יא. אמירת הווידוי וי"ג מידות לפני התחנון

לפי מנהג הספרדים ומנהג ספרד האשכנזי, בכל התפילות שאומרים בהן תחנון, הן בשחרית והן במנחה, מתחילים מהווידוי הקצר ("אשמנו ...") וי"ג מידות והקטעים הקבועים שמקדימים לפניהם. לפי מנהג אשכנז בחו"ל אין אומרים כלל את הווידוי וי"ג מידות במסגרת התחנון, אלא רק במסגרת הסליחות.

מנהג אשכנז בא"י הוא מעין פשרה בין שני המנהגים הנ"ל. לגבי שחרית: בימים שני וחמישי שאומרים בהם תחנון, מקדימים את "א-להינו וא-להי אבותינו תבוא לפניך תפלתנו ...". הווידוי, "א-ל ארך אפיים אתה", וי"ג מידות לתפילת "והוא רחום". ביתר הימים שאומרים בהם תחנון בשחרית, וכן בתפילת מנחה בכל הימים שאומרים בהם תחנון, אין מוסיפים את הווידוי וי"ג מידות כלל. בתפילת שחרית בימים שאומרים בהם סליחות – דהיינו בתקופת הימים הנוראים

31. ר' זליגמן בר, "סדר עבודת ישראל", הוצאת שוקן תרצ"ז, ע' 168-169.

32. דניאל גולדשמידט (עורך), "סדר תפלת ישראל ... לפי נוסח האשכנזים בארץ ובחוץ לארץ", ע' 86: יחיאל מיכל טוקצינסקי, "ספר ארץ ישראל", חלק א סימן א (ב) סעיף א.

33. דניאל גולדשמידט (עורך), "סדר תפלת ישראל ... לפי נוסח האשכנזים בארץ ובחוץ לארץ", ע' 109. אגב, במקרה זה אין מנהג אשכנז בא"י (הגר"א) חופף למנהג הספרדים, שנוהגים לומר פסוקי שבת ויום טוב לאחר ברכת "השכיבנו".

ובתעניות ציבור – אין אומרים את הוידוי וי"ג מידות לפני התחנן אפילו בימים שני וחמישי, מכיון שכבר אמרו אותם במסגרת הסליחות.

יב. אמירת וידוי בסליחות

בתקופת הימים הנוראים אומרים סליחות לפני תפילת שחרית בימי החול. לקראת סוף הסליחות אומרים וידוי ("אשמנו..."). בנוסח אשכנז בחו"ל אומרים וידוי זה שלוש פעמים, ואילו בנוסח אשכנז בא"י נוהגים לומר אותו רק פעם אחת, ע"פ הגר"א³⁴.

יג. אמירת "אין כא-לוהינו" ופיטום הקטורת בסוף תפילת שחרית

בנוסח אשכנז בא"י נוהגים שבכל יום, בסוף תפילת שחרית (אחרי שיר של יום) אומרים את תפילת "אין כ-אלוהינו", הברייתא של פיטום הקטורת³⁵, הברייתא "תנא דבי אליהו"³⁶, והקטע המסיים את מסכת ברכות בתלמוד "אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא". בשבת ויום טוב אומרים את כל זה אחרי חזרת הש"ץ של מוסף, ומוסיפים גם את הברייתא "השיר שהלויים היו אומרים בבית המקדש"³⁷. גם נוסח הספרדים (וכן בנוסח ספרד האשכנזי) נוהגים לומר בכל יום לקראת סוף התפילה "אין כא-לוהינו" ו"פיטום הקטורת", אם כי בשינויים מסויימים לגבי נוסח אשכנז, הן במיקום בתוך התפילה והן בתוכן.

במנהג אשכנז בחו"ל נוהגים לומר קטעים אלה רק בשבת ויום טוב, ולא בימי החול. הסיבה היא שאמירת "פיטום הקטורת" באה בימינו במקום ההקטרה עצמה. בתוך הברייתא כתוב "ואם חיסר אחת מכל סמניה חייב מיתה" וחוששים שבימי החול מתוך שימרהו לסיים את התפילה וללכת למלאכתם, ידלגו על אחד מסממני הקטורת ויתחייבו מיתה³⁸.

יד. "ברכו" בסוף התפילה

מנהג הספרדים שבכל יום בסוף תפילת הבוקר, וכן בסוף תפילת ערבית, אומרים "ברכו" נוסף. אמירה זו מיועדת למאחרים לבית-הכנסת שלא שמעו "ברכו" במקומו הרגיל בתפילה³⁹. מנהג זה אינו נהוג כלל בנוסח אשכנז שבחו"ל.

34. ניסן אהרן טוקצינסקי, "לוח לארץ ישראל" (יוצא לאור מדי שנה לקראת ראש השנה), מנהגי חודש אלול.

35. מתוך מסכת כריתות דף ו עמוד א

36. מסכת מגילה דף כ"ח עמוד ב.

37. מהמשנה, מסכת תמיד פרק ז משנה ד.

38. הערת הרמ"א בשו"ע אורח חיים, סימן קל"ב סעיף ב.

39. הספרדים נוהגים כך גם בסוף מוסף של שבת ויום טוב, על אף שמחבר השו"ע כותב במפורש שבימים אלה אין נוהגים כך.

ראה שו"ע אורח חיים, סימן קל"ג סעיף א.

גם לגבי מנהג זה, בנוסח אשכנז בא"י מעין פשרה בין שני המנהגים הללו: אומרים "ברכו" בסוף תפילת שחרית, אך רק בימים שאין בהם קריאת התורה – כיוון שבמים שיש בהם קריאת התורה, יש להניח שגם המאחרים שמעו "ברכו" מפי העולים לתורה. כמו-כן אומרים "ברכו" בסוף תפילת ערבית, אך רק בימי החול, כיוון שבשבת ויום-טוב כמעט ואין אנשים שמגיעים לבית-הכנסת לאחר "ברכו" שבתחילת תפילת ערבית⁴⁰.

טו. אמירת פרק "במה מדליקין" בליל שבת

נוהגים גם במנהג אשכנז וגם לפי מנהג הספרדים לומר פרק "במה מדליקין" בליל שבת, אך יש מנהגים שונים לגבי המקום המדויק שבו אומרים אותו. במנהג אשכנז כפי שהיה נהוג באירופה, אמרו "במה מדליקין" בסוף תפילת ערבית. ואילו במנהג הספרדים, וכן במנהג אשכנז בא"י ובארה"ב, אומרים אותו בקבלת שבת⁴¹, זאת מתוך הנחה שמתפללים קבלת שבת מספיק זמן לפני השקיעה, ויידעו במה מותר להדליק נרות שבת, ויזכרו את שלושת הדברים המוזכרים במשנה ז של פרק זה ("עישרתם, ערבתם, הדליקו את הנר") ויזהירו עליהם. לגבי המנהג השני – שאומרים את הפרק בסוף ערבית – כל סיבת אמירתו היא כדי להאריך את התפילה, כדי שהמאחרים לבית-הכנסת יספיקו לסיים את תפילתם בזמן שהקהל אומר "במה מדליקין"⁴².

טז. קידוש בבית-הכנסת בליל שבת ויום טוב

במנהג אשכנז בחו"ל נוהגים בסוף תפילת ערבית בלילות שבת ויום טוב (פרט לשני הלילות הראשונים של פסח), לפני "עלינו לשבח", לקדש בבית-הכנסת. מנהג זה הוא שריד מתקופה קדומה שבה היו אורחים מחוץ לעיר אוכלים ולנים בבית-הכנסת, ולא התבטל על אף שהתבטל המנהג להאכיל ולהלין אורחים בבית-הכנסת. מנהג זה סותר לכאורה את הכלל ההלכתי "אין קידוש אלא במקום סעודה" ולכן קבעו שהקהל – ואף המקדש – אינם יוצאים בקידוש זה, לכן המקדש איננו שותה מן היין אלא נותנים ממנו לילדים קטנים. בא"י אין נוהגים בקידוש זה, מכיוון שבתי-הכנסת שבה לא שימשו אף בעבר הרחוק למקומות אכילה ולינה לאורחים⁴³.

יז. ברכת החודש

בנוסח אשכנז בחו"ל בברכת החודש אומרים נוסח קצר של הקטע "יחדשהו", כדלקמן:

40. יחיאל מיכל טוקצינסקי, "ספר ארץ ישראל", חלק א סימן א (ב) סעיף ב.
41. אמנם במנהג אשכנז אומרים אותו בסוף קבלת שבת, לאחר "מזמור שיר ליום השבת" ו-"ה' מלך גאות לבש", ואילו הספרדים אומרים אותו לפני "מזמור שיר ליום השבת", או אף לפני "לכה דודי" במנהגים מסויימים.
42. ראה שו"ע אורח חיים סימן ר"ע סעיף א ובמשנה ברורה שם.
43. ראה שו"ע אורח חיים סימן רס"ט.

"יחדשהו הקב"ה עלינו ועל כל עמו בית ישראל לחיים ולשלום, לששון ולשמחה, לישועה ולנחמה, ונאמר אמן".

בא"י אומרים נוסח ארוך של "יחדשהו", כפי שמודפס בסידורים. נוסח זה דומה לנוסח הספרדים.

יח. קידוש לבנה

לאחר אמירת "קידוש לבנה" נוהגים בא"י לשיר "טובים מאורות" עד "צורת הלבנה". קטע זה לקוח מתוך השיר "א-ל אדון" שבברכת המאורות בתפילת שחרית של שבת.

יט. שיר של יום

בנוסח אשכנז הסטנדרטי, וכן בנוסח ספרד האשכנזי, אומרים בכל יום את המזמור ששייך לאותו יום בשבוע. בראש חודש ובחנוכה מוסיפים גם את המזמורים השייכים לימים אלה – בראש חודש את מזמור ק"ד ("ברכי נפשי") ובחנוכה את מזמור ל' ("מזמור שיר חנוכה הבית לדוד").

בנוסח אשכנז בא"י במקומות שנוהגים לפי הגר"א המנהג הוא שונה באופן משמעותי. ראשית, מלבד המזמורים המיוחדים הנ"ל עבור ראש חודש וחנוכה יש גם מזמורים מיוחדים לפורים, ולכל אחד מימי פסח, סוכות, ושבועות. בנוסף, אין אומרים יותר ממזמור אחד בכל יום, ולכן יש סדר-קדימות לגבי המזמורים, שהוא כדלהלן:

1. המזמור של ראש חודש (ק"ד – "ברכי נפשי")
2. המזמור של שבת (צ"ב "מזמור שיר ליום השבת")
3. המזמורים המיוחדים של חנוכה, פורים, ושלוש רגלים.
4. המזמורים הרגילים של ימי השבוע א-ו.

מהאמור נובע שבשבת חול המועד, אין אומרים את המזמור המיוחד של אותו יום, אלא את המזמור של שבת. הכלל הוא שלמחרת, אומרים את המזמור שנדחה מפני המזמור של שבת, ולכן המזמור של היום האחרון של חול-המועד לא ייאמר באותה שנה. באופן דומה אם א' בפסח חל בשבת, בב' דפסח אומרים את המזמור של א' בפסח, וכך, ואילו לגבי סוכות, אם א' בסוכות הוא בשבת, אין אומרים את המזמור של יום זה למחרת אלא את המזמור של ב' בסוכות דווקא.

כ. שינויים בחתימות הברכות בעמידה

כידוע יש ברכות בעמידה שלפי ההלכה משנים את חתימותיהן בעשרת ימי תשובה, והן "המלך הקדוש" (במקום "הא-ל הקדוש") ו"המלך המשפט" (במקום "מלך אוהב צדקה ומשפט"). דבר

זה נוהג כמובן בכל הנוסחאות. ואולם יש שתי ברכות נוספות שבהן משנים במנהג אשכנז בחו"ל את נוסח החתימה בימים מיוחדים.

1. ביום טוב במוסף, שאז הכוהנים נושאים כפיהם, מוסיפים את הפיוט "ותערב" בחזרת הש"ץ בברכת העבודה, וחותם החזן "ברוך אתה ה' שאותך לבדך ביראה נעבוד" במקום החתימה הרגילה "המחזיר שכינתו לציון". נוסחה זו היא שריד לנוסחה ארץ-ישראלית קדומה מתקופת בית המקדש, שאז נאמרה כל יום כחתימתה של ברכה זו⁴⁴.

2. בעשרת ימי תשובה חתימת ברכת השלום היא "ברוך אתה ה' עושה השלום" במקום "המברך את עמו ישראל בשלום".

במנהג אשכנז בא"י בשני המקרים אין משנים את החתימה הרגילה של הברכה. ביום טוב במוסף אמנם מוסיפים את הפיוט "ותערב" בחזרת הש"ץ אך החתימה היא "המחזיר שכינתו לציון" ואף משנים בפיוט את סדר הדברים כדי להסמך את "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים" לחתימה, כפי שנהוג לומר בכל יום. גם את ברכת השלום חותמים כרגיל "המברך את עמו ישראל בשלום" ואילו את הנוסחה "עושה השלום" אומרים בעשרת ימי תשובה בסוף הקדישים ובסוף תפילת "א-להי נצור" – במקום הנוסחה הרגילה "עושה שלום במרומיו" אומרים "עושה השלום במרומיו". יש להניח שגם שינויים אלה בנוסח אשכנז בא"י – דהיינו שאין משנים את החתימה בשתי ברכות אלו – התקבלו בהשפעת מנהג הספרדים⁴⁵.

כא. קריאת התורה בראש-חודש

בקריאת התורה בראש-חודש (פרט לר"ח טבת) שחל בחול, אי אפשר לחלק את הקטע⁴⁶ לארבעה עולים מבלי לחזור על משהו פעמיים. המנהג הרגיל וכך גם נוהגים בנוסח אשכנז בחו"ל – הוא שבעליית הלוי חוזרים על הפסוק האחרון של קריאת הכהן ("ואמרת להם") וממשיכים עוד שני פסוקים נוספים. לפי מנהג הגר"א קוראים ללוי מהפסוק הבא ("את הכבש אחד") עד סוף פרשת קרבן התמיד, ואחר כך לעולה השלישי חוזרים וקוראים מהפסוק "עולת תמיד"⁴⁷. הסיבה היא הרצון לנהוג גם בקריאה זו לפי הכללים הרגילים של קריאת התורה, שלפיהם אין מתחילים את הקריאה עבור עולה מסויים בפחות משלושה פסוקים מתחילת הפסקה⁴⁸.

44. כך שמעתי פעם בשיעור של ידידי פרופ' אביגדור שנאן מהאוניברסיטה העברית בירושלים.

45. דווקא בנוסח ספרד האשכנזי בא"י שומרים, לפחות בחלק מהמקומות, על נוסח אשכנז הסטנדרטי לגבי המנהג הראשון וחותמים אחרי "ותערב" בנוסח "שאותך לבדך ביראה נעבוד".

46. במדבר כ"ח 15-1.

47. יחיאל מיכל טוקצינסקי, "ספר ארץ ישראל", חלק א סימן ו סעיף ב.

48. דהיינו פרשה פתוחה או שתומה שבתורה. ראה שו"ע אורח חיים סימן קל"ח סעיף א.

בימים ב-2 של חנוכה (פרט לשבת ולראש-חודש), המנהג בא"י הוא שלעולה השלישי חוזרים וקוראים שוב את הנשיא של אותו היום, כפי שפוסק מחבר השלחן ערוך, ואילו בחו"ל קוראים לשלישי את הנשיא של יום המחרת, כפי שפוסק הרמ"א⁴⁹.

הבעייה ההלכתית כאן היא כדלקמן: בקטע של כל נשיא בקריאה של חנוכה (במדבר פרק ז') יש רק שישה פסוקים, שאותם אפשר לחלק לשני עולים בלבד, ואילו מספר העולים לתורה בחנוכה הוא שלושה. לכן מתעוררת השאלה מה לקרוא לעולה השלישי. ייתכן שהסיבה לפסק של הרמ"א היא הרצון שלא לחזור על אותו קטע בתורה פעמיים⁵⁰.

כידוע, כאשר יש מחלוקת בין מחבר השו"ע ובין הרמ"א, נוהגים האשכנזים ע"פ רוב לפי הרמ"א, לכן מובן המנהג של חו"ל בעניין זה. לגבי המנהג של א"י, ייתכן שזה נובע מהשפעת מנהגי הספרדים, כפי שצויין במבוא למאמר זה.

ממנהגי הגר"א שלא התקבלו בנוסח אשכנז בארץ-ישראל

אסיים ברשימה קצרה של כמה ממנהגי הגר"א שלא התקבלו בנוסח אשכנז בא"י, על אף ההשפעה הניכרת של מנהגי הגר"א על נוסח-תפילה זה, כפי שראינו⁵¹.

- בהנחת תפילין מברכים רק ברכת "להניח תפילין" (המנהג המקובל הוא שמברכים על תפילין של יד "להניח תפילין" ועל תפילין של ראש ברכה נוספת "על מצוות תפילין")
- אין אומרים את מזמור ל' ("מזמור שיר חנוכת הבית לדוד") לפני "ברוך שאמר".
- חותמים את "מודים דרבנן" בשם ("ברוך אתה ה' א-ל ההודאות" במקום "ברוך א-ל ההודאות").
- אין אומרים את הפסוק "ויאמר דוד אל גד צר לי מאד ..." שלפני נפילת אפים.
- אומרים "שומר ישראל" אחרי נפילת אפיים רק בתעניות ציבור; בימים אחרים אומרים מייד "ואנחנו לא נדע מה נעשה". (המנהג המקובל הוא שאומרים "שומר ישראל" כל יום בתחנון).
- אבי הבר-מצווה מברך את ברכת "ברוך שפטרני מעונשו שלזה" בשם ומלכות.
- בשבת חול-המועד סוכות בברכה האחרונה שלאחר ההפטרה, אומרים את הנוסח הרגיל של שבת (כלומר, אין מזכירים את הרגל, בדומה לשבת חול-המועד פסח).

49. שולחן ערוך אורח-חיים סימן תרפ"ד סעיף א. כמובן שבחג החנוכה, שהוא חג מדרבנן, אין שום עניין של "ספיקא דיומא" כפי שיש בשלוש רגלים.

50. בניגוד לספרדים, שלצורך שמחה של בר-מצווה או חתן, למשל, נוהגים לחזור מספר רב של פעמים על אותו קטע בתורה, כדי להרבות בעולים, אין האשכנזים נוהגים כך אלא רק בשמחת-תורה, שאז יש מנהג מיוחד שכל אחד מהציבור עולה לתורה.

51. מקורות: דניאל גולדשמידט (עורך), "סדור תפלת ישראל ... לפי נוסח האשכנזים בארץ ובחוץ לארץ"; ניסן אהרן טוקצינסקי, "לוח לארץ ישראל". אין רשימה זו מתיימרת להיות רשימה מלאה של כל מנהגי הגר"א הנ"ל.

- אין אומרים ברכת "שהחיינו" לפני קריאת המגילה ביום פורים, אלא רק בלילה.
- תפילת "אב הרחמים" לפי המנהג המקובל: אין אומרים אותה בשבת מברכים, למעט שבת מברכים של החודשים אייר וסיוון שאז אומרים "אב הרחמים" (בעקבות הפוגרומים בזמן מסעי הצלב שארעו בתקופה זו של השנה). לדעת הגר"א, אין אומרים "אב הרחמים" בשבת מברכים **לרבות** לגבי החודשים אייר וסיוון - ואומרים אותה רק בשבת מברכים של אב.

נולד בארה"ב ועלה עם משפחתו לארץ בתקופת התיכון. בוגר התיכון הדתי "מעלה" בירושלים (1970). לאחר סיום התיכון שירת כ-3 שנים בצה"ל, ביחידה של חיל הספקה בסיני. בעל תואר ראשון במתימטיקה-פיסיקה מהאוניברסיטה העברית בירושלים ותואר שני במתימטיקה מאותו מוסד. בשנים 1978-1989 עבד ביחידת מחשוב של משרד האוצר ומ-1989 עד 1996 בחברת היי-טק אמריקנית. בשנים 1989-1992 שהה בבוסטון שבארה"ב עם משפחתו. מ-1996 עובד ב-NDS, תחילה כ-System Engineer ב-DTV Line ומ-1998 כמהנדס תוכנה ב-DC Line. נשוי לאסתר לבית שלם ואב לחמישה ילדים. מתעניין מזה שנים במנהגי תפילה, ובהבדלים בין הנוסחאות השונות.